

İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında İşlenen Aile İçi Rollerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi^{1*}

Gülşah DOĞANAY

Giresun Üniversitesi, Türkiye
gdoganay61@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7456-8788>

Zeynep ÇOPUR

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
zcopur@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1456-0522>

Öz

Bu çalışma, ilkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarında “Evimizde Hayat Ünitesi”nde, aile içi rolleri, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından incelemek amacıyla planlanmıştır. Eğitim ve öğretim “ideal insan” ve “istendik davranış değişikliği” meydana getirme sürecidir. Bu nedenle vereceğimiz her doğru ya da yanlış bilgi geleceğin nesillerinin zihinlerinde yerecektir. Bu bağlamda ders kitapların içeriğinin, toplumsal normlara göre değil bilimsel olgulara göre hazırlanmış olması oldukça önemlidir. Çalışmanın veri kaynağını oluşturan kitaplar, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı kabul edilen ve Giresun ilinde okullarda işlenen Hayat Bilgisi ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışmadan elde edilen veriler nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi ile çözümlenmiştir. “Evimizde Hayat Ünitesi” içerisindeki görseller ve metinlerde aile türleri ve aile içi roller belli kodlar belirlenerek temalaştırılmıştır. Bu temalar, tablolar haline getirilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde kitaplarda daha çok çekirdek aile yapısının verildiği; geniş aileye de

^{1*} Geliş Tarihi / Received: 18.02.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 07.02.2021
DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v07i1003

vurgu yapıldığı ancak tek ebeveynli aile örneği olmadığı belirlenmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında metinlerde ve görsellerde, geleneksel aile rollerinin devam ettiği annenin daha çok ev içerisinde sorumluluk yüklediği belirlenmiştir. Kitaplardaki baba modeli ise, evin geçimini sağlayan, dışarıdaki etkinliklerde yer alan, sosyal etkinliklere ailenin katılımı konusunda karar verici olarak betimlendiği tespit edilmiştir. “Evimizde Hayat Ünitesi”nde ev işlerini yapan anne, bu işlere yardımcı olan baba modelinin verilmesi kadının asıl sorumluluğunun ev ve çocuk bakımı olduğunu desteklemektedir. Ayrıca kitabın “Tasarruf” konulu bölümünde dikkat çekici ayrımlardan biri yine kız çocuklarının ihtiyaç duydukları şeylerle oğlan çocuklarının ihtiyaç duydukları şeylerin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kurgulandığıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ders kitapları, toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri, hayat bilgisi, evimizdehayat*

Evaluation of the Roles in the Family Included in Primary School Life Sciences Coursebooks in Terms of Social Gender Equality

Abstract

This study was planned to examine the roles within the family in “Life at Our Home Unit” in primary school life sciences coursebooks in terms of social gender equality. Education and training are the processes of creating the “ideal person” and “desired behavior change.” For this reason, any correct or false information we provide will be in the minds of future generations. In this context, it is very important that the content of the coursebooks be prepared according to scientific facts rather than social norms. The book that constitutes the data source of the study is the Life Sciences textbook, which was accepted by the decision of the Turkish Education Board dated 28.05.2018 and numbered 78 as the coursebook for five years starting from 2018-2019 academic year and is taught in schools in Giresun province. The data obtained from the study were analyzed through content analysis, which is a qualitative research method. In the visuals and texts within the “Life at Our Home Unit”, family types and roles within the family are themed by determining certain codes. These themes were listed in tables and interpreted. When the data obtained were evaluated, it was determined that mostly nuclear family structure is emphasized in the textbooks, and that there is also an emphasis on extended family, but that

no example of single-parent family is provided. In the texts and visuals in life sciences textbooks, it was identified that traditional family roles are maintained and the mother is depicted as assuming responsibility within the domestic sphere. The father model in the books, on the other hand, was identified as the figure bringing home the bacon, taking part in activities outside the home, and making decisions on the family's participation in social events. Providing the mother model who is doing the housework and depicting the father model who helps with these works in "Life at Our Home Unit" support the perception that the woman's main responsibility is the housework and child care. In addition, one of the remarkable discriminating attitudes in the chapter of the coursebook on "Economy" is that the needs of girls and boys are separately designed in the context of social gender roles.

Keywords: *Coursebooks, social gender, gender roles, life sciences, life at our home*

Giriş

Toplumda var olan "cinsiyet rolleri", erkek ile kadının yalnızca dişi ve eril olarak değil bunun yanı sıra anne ve baba, kız çocuğu ya da oğlan çocuğu ve karı ya da koca olarak sınıflandırıldığı toplumsal yaşamdaki ilişkiler bütünü olarak belirtilmektedir (Dedeoğlu, 2000). "Toplumsal cinsiyet" kavramı ise biyolojinin oluşturduğu fiziksel bedenlere manevi özellikler ve anlamlar yüklenmesiyle kadın ya da erkek olmanın kültürel olarak tanımlaması ve ayrılmasıdır (Bingöl, 2014). Bu kavram erkeğe güçlü, baskın ve saygı duyulan özellikleri uygun görünürken kadına ise çok genel bir bakış açısıyla iyi bir anne, becerikli bir ev kadını olarak yer verir (Kahyaoğlu, 2013). Toplumsal olarak birikimler sonucu açığa çıkan ve kabul edilen bu rollerin değişimi güç olmasına karşın değişimin de yaşanması gerekir. Toplumsal olarak cinsiyete ilişkin genel geçer kabullerin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması için tüm toplumun eğitilmesi (Palaz, 2002) hedeflenir.

İnsan doğduğu andan başlayarak toplumsal yapının en küçük birimi olan aile ile birlikte toplumsallaşmaya başlar. Toplumsallaşma süreci, bireylerin hem kendi hem de başkaları ile ilgili düşünceler edindiği; kendini sunduğu ve aynı zamanda kendini gerçekleştirdiği bir ilerlemedir. Bu süreçte bireyler cinsiyetler ve cinsiyetlere yüklenen davranış biçimlerini öğrenir ve içselleştir (Soy, 2017). Toplumsal cinsiyet ile belirlenen yaşam biçimleri

ve aile yaşamında sınırları belirlenmiş kadın ya da erkek rollerinin etkisi ile oluşan katı ayrımlar, özellikle Türkiye gibi toplumsal cinsiyet ayrımının etkin olabildiği ülkelerde aile yapısı üzerinde bazı sorunlara neden olabilmektedir (Akgül ve Gök, 2017). Tarihsel ve kültürel imgeler kadınları “ataerkil” yapılanmanın öznesi olan erkeklere göre tanımlamış ve bu yapılanma “ataerkil”in yarattığı anlayışa uygun olarak kadının davranış ve roller sergilemelerini istemiştir (Mies vd., 2008). Ancak her alanda değişim olduğu gibi geleneksel aile yapısının etkin olduğu toplumlarda da erkek ve kadının statüsü ile birlikte rollerinde de değişimler gerçekleşmiş, belirlenmiş katı rol ayrımının olduğu bir yapıdan rollerinpaylaşıldığı esnek bir yapıya geçiş başlamıştır (Bayer, 2013). Toplumda oluşan değişimlere karşın ailenin özellikle çocuğa karşı sorumlulukları ve yaşama hazırlama görevi geçmişten günümüze devam eden rollerden biridir (Tezel Şahin, Cevher, 2007).

Günümüzde ailenin çocukların eğitimi üzerindeki yeri var olmakla birlikte; eğitim ve öğretim sorumluluğunu büyük oranda devlet üstlenmiştir. Bu nedenle okula başlayan çocukların öğrendikleri bilgilerin, ders kitaplarında yer alan toplumda doğru kabul edilen geleneksel değerler ve davranış biçimleri ile bazı kalıp yargıların sürdürülmesinin toplumsallaşma sürecinin ana öğelerinden birini oluşturduğu, etkisinin öğrenci ve okul da kalmayıp toplumun tüm kesimine etki ettiği bilinen bir gerçektir (Güvenli ve Tanrıöver, 2009).

Çocukların düşüncesinin biçimlendiği en önemli ortamlardan biri olan okulun, geleceğin bireyleri üzerindeki en önemli hedefi onlarda istendik davranış değişikliği oluşturmaktır. Bu bağlamda okul ortamı ve kullanılan ders kitaplarındaki içerikler çok önemlidir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından incelenen ve okullara gönderilen kitapların içeriğinde kullanılan cinsiyet rolleri örneklerinin doğru sunulmasının, her alanda eşitliği benimseyen bireylerin yetişmesinde etkisi olacaktır. Ders kitaplarında dikkat edilmesi gereken diğer bir konu ise açık ve örtük söylemlerdir. Diğer bir anlatımla ders kitaplarında düz anlamların yanı sıra örtük anlamların varlığı zihin dünyasının şekillenmesinde etkili bir unsurdur. Bunun ders kitapları bağlamında ve cinsiyet ayrımcılığı konusunda en belirgin örneği ise metinlerle resimler arasındaki farklılıkta görülebilir. Metinde özel bir ayırım yapılmamakla birlikte, resimlerde top oynayan ve bisiklete binen çocukların yalnız bir cinsiyet ile betimlenmesi, iletılarak “top oynamak ve bisiklete binmek erkeklere özgü bir etkinliktir” anlamını ortaya çıkarmaktadır (Tanrıöver, 2005). Sarıtaş ve Şahin (2018)’in yaptığı

çalışmada da kitaplarda kullanılan kadın figürlerinin çoğunlukla ev içi sorumluklar ve çocuk bakımıyla ilgilendiği, mesleki olarak ise kadınların yine çocuklarla ilgilenen mesleklerle betimlendiği; erkeklerin ise güç ve otoriteyi temsil eden çeşitli mesleklerle gösterilmesi dikkat çekicidir.

Erkek ile kadının toplumda var olma biçimi bireyin yaşamının büyük bölümünü oluşturur ve biçimlendirir. Bebeğin dünyaya geldiği toplumsal anlayış yapısı onun kadın ve erkeğe uygun olarak belirlenen rollere uygun davranmasına neden olur. Çocukların okula başladığı andan başlayarak kullandığı ders kitapları gibi her ürün, iki cinse uygun olduğu varsayılan imgelerle yüklüdür (Sayılan, 2012). Okula başladığı andan itibaren kullanılan eğitim araçlarından biri olan ders kitaplarının içeriği bu nedenle önemli bir yere sahiptir.

Dünyada ve ülkemizde cinsler arasındaki ayrımcılık günümüz dünya sorunları arasında yer almaktadır. Ayrımcılığın azalması için en önemli alanlardan biri olan eğitim ortamı ve bu ortamda kullanılan kitap içeriklerinin doğru örneklerle sunulması çok önemlidir. Kitap içeriklerinin bu nedenle son yıllarda incelenmesine dönük çalışmaların (Aykaç, 2012; Çimen ve Bayhan, 2018; Gümüšoğlu, 2008; Sarıtaş ve Şahin, 2018; Tanrıöver, 2005) daha çok yapılması, kitap içeriklerinin çocukların hem gelişim düzeylerine uygunluğu hem de toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını kazanmaları açısından önemlidir. Böylece çocukların öğrenme yaşantısında toplumsal cinsiyet eşitliğini edinmeleri sağlanabilir.

Bu çalışmada 2018-2019 öğretim yılında yeniden güncellenen ilkokul (1.2.3. sınıflar) “Hayat Bilgisi” ders kitaplarının “Evimizde Hayat” ünitesinde yer verilen kadın, erkek, oğlan ve kız çocuk rollerinin ayrıntılı incelenmesi ve kitaplardaki güncelleme ile kitaplarda toplumsal cinsiyet rollerinin yansıma biçiminin ve düzeyinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda yer verilen sorulara yanıt aranmıştır.

1. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde hangi aile türlerine yer verilmiştir?
2. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde aile içi rollere yer verilme düzeyi ve biçimi nedir?
3. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından anne ve babanın kullandığı eşyalara yer verilme düzeyi ve biçimi nedir?

4. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından kız ve oğlan çocuklarının evde etkileşimde bulunduğu kişilere yer verilme düzeyi ve biçimi nedir?

5. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından kız ve oğlan çocuklarının evde kullandığı eşyalara yer verilme düzeyi ve biçimi nedir?

6. “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde kız ve oğlan çocuklarının evde gösterdiği davranışlara yer verilme düzeyi ve biçimi nedir?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, doküman incelenmesi, gözlem ve görüşmelerden oluşan veri toplama yöntemleri kullanılır. Bu yöntem, algıların ve olayların doğal ortamda bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma (Yıldırım ve Şimşek, 2016) olarak belirtilmektedir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın veri kaynağını, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı kabul edilen ve Giresun ilinde okullarda işlenen Hayat Bilgisi ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme amaçlı örnekleme kapsamında yer alan “ölçüt örnekleme” yöntemiyle belirlenmiştir. Ölçüt olarak “Evimizde Hayat” ünitesinde yer verilen konu başlıklarının görsel ve dilsel anlatımları incelenmiştir. Bu konu başlıkları aşağıda sıralanmıştır:

- a) Birinci sınıf, “Ailemiz, Ailemizde Kimler Var? Aile Hayatımız, Adresimi Biliyorum, Kaynaklar Olmasaydı, Zamanımız Değerlidir, İhtiyaç ve İsteklerimiz” ,
- b) İkinci sınıf, “Yakın Akrabalarım, İyi Günde Kötü Günde, Ev Adresim, Eşyalarımı Kullanırken, Birlikte Karar Veriyoruz, Kullanırken Biriktiriyorum, Yardım Edelim, Zamanımı Planlıyorum, Damlaya Damlaya Göl Olur” ,
- c) Üçüncü sınıf, “Bir Zamanlar Onlar Da Çocuktuk, Komşularımız,

Evimizin Krokisi, Ben De Yardım Edebilirim, Teknolojik Ürünler, Tasarruf Önemlidir, Planlı Yaşam, Tutumlu Çocuğum, Kendimizi Değerlendirelim” konu başlıklarıdır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, nitel içerik çözümlemesi içinde yer alan veri toplama tekniklerinden “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Araştırma problemine ilişkin olarak yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi daha kapsamlı ve zengin çıkarım elde edilmesi bağlamında oldukça önemlidir (Baş ve Akturan, 2017). Doküman incelemesi, yazılı araç-gereçlerin çözümlenmesini de kapsamaktadır. Dokümanlar tek başına bir araştırmanın tüm veri setini oluşturabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada, Hayat Bilgisi kitabında yer verilen “Evimizde Hayat” ünitesi; toplumsal cinsiyet eşitliği açısından görsel ve dilsel anlatımları “içerik çözümlemesi” tekniğiyle çözümlenmiştir. İçerik çözümlemesi; belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görsel içerik çözümlenmesinde de tıpkı yazılı içerik çözümlemelerinde kullanılan tümevarım yöntemi kullanılmaktadır (Bell, 2001). Görsel çözümlemede tek bir görselin ya da bir sayfa düzenindeki görselin içeriğine yerleştirilen nesnelere ya da karakterler tarafından iletilen bilginin, görsel bağlantıları göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada “Evimizde Hayat” ünitesinde yer verilen konular sayfa sayfa incelenerek hem görsel hem de dilsel içerik çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle konuyla ilgili veriler kodlamalarla açığa çıkarılmıştır. Bu kodlamalarda “kadın” ve “erkek” karakterlere yüklenen roller belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada çözümleme teması (ana kategori) olarak “toplumsal cinsiyet eşitliği” konusu alınmış ve çalışmada yer verilen çalışma soruları alt kategoriler “aile türleri”, “aile içi roller”, “evde kullanılan eşyalar” “etkileşimde bulunan kişiler” ve “ev yaşamında gösterilen davranışlar” olarak belirlenmiştir. Çalışmada genel çerçeve sunmak ve sonuçları sınıflandırıp frekans dağılımlarını göstermek amacıyla bu kodlama yöntemi uygun bulunmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Hayat Bilgisi kitaplarındaki “Evimizde Hayat” ünitesi iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlanmış; ayrıca konu uzmanlarından da görüş alınmıştır. Miles ve Huberman (1994)’nin geçerlik ve güvenilirlik $\Delta = C \div (C + \delta) \times 100$ yöntemi ile hesaplanmıştır. Formülde, Δ : Güvenirliği, C: Üzerinde görüş birliği olunan konu ya da kavram sayısını, δ : Üzerinde görüş birliği elde edilmeyen konu ya da kavram sayısını temsil etmektedir (Balcı, 2017). Araştırmacıların elde ettiği kodlama verilerine göre kodlayıcılar arası görüş birliği %90 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada ilkökul “Hayat Bilgisi” ders kitaplarında “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel anlatımlarında “toplumsal cinsiyet” rollerinin yansıma düzeyini ve biçimini belirlemeye dönük incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucu “toplumsal cinsiyet eşitliği” ana kategorisine ilişkin bulgulara tablolarda yer verilmiştir.

“Evimizde Hayat” ünitesinde görsel ve dilsel anlatımlarda hangi aile türlerine yer verilmiştir? Sorusuna ilişkin bulgular tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1’e göre Hayat Bilgisi kitaplarının “Evimizde Hayat” ünitesinde birinci sınıf kitabında “çekirdek aile (5)”, “geniş aile (4)”; ikinci sınıf kitabında “çekirdek aile (10)”, “geniş aile (7)”; üçüncü sınıf kitabında “çekirdek aile (10)”, “geniş aile (3)” olduğu saptanmıştır. Kitapların çoğunluğunda çekirdek aileye yer verildiği; ancak geniş aileye ilişkin de vurgu yapıldığı sonucuna varılmıştır. Ülkemizde son yıllarda artan boşanma oranlarına bağlı olarak artan tek ebeveynli aile yapısına, anne ve baba ölümüne bağlı kimsesiz çocuklar ve onların ailelerine ya da tek kişilik aile gibi diğer aile yapılarına ilişkin bulgulara rastlanmamıştır.

Tablo 1. Kitaplarda Aile Türlerinin Dağılımı

Aile Türleri	1.sınıf	2.sınıf	3. sınıf
Çekirdek aile	5	10	10
Geniş aile	4	7	3

Tablo 1’e göre kitaplarda daha çok çekirdek aileye yer verildiği tespit edilmiştir.

“Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel anlatımında aile içi rollere yer verilme düzeyi veb biçimine ilişkin bulgular tablo 2’de sunulmuştur. Tablo 2’de anne ve babanın aile içi rolleri incelendiğinde, kadınların “çocuklarla ilgilenmek (22)”, “evin işlerini yapmak (17)”, “mutfakta yemek yapmak, bulaşık yıkamak vb. (16)”, “alışveriş yapmak (5)”, “çalışmak/evine geçimini sağlamak (1)”, “karar veren olmak (3)” olduğu; erkeklerin ise “çocuklarla ilgilenmek (6)”, “evin işlerini yapmak (5)”, “mutfakta yemek yapmak, bulaşık yıkamak vb. (5)”, “çalışmak/evin geçimini sağlamak (6)”, “karar veren olmak (7)”, “araba kullanmak (4)”, “evde tamir işlerini yapmak (2)” olduğu saptanmıştır. “Evimizde Hayat” ünitesinde aile içinde kadın, çoğunlukla çocuklarla ve ev işleriyle gösterilirken; erkeğin ise karar veren ve çalışan/evin geçimini sağlayan gibi ev dışında yapılacak uğraşlarla gösterildiği söylenebilir.

Tablo 2. Kitaplarda Annenin ve Babanın Aile İçi Rollerinin Dağılımı

Roller*	Kadının	Erkeğin
Çocuklarla ilgilenmek	22	6
Ev işlerini yapmak	17	5
Mutfak işlerini yapmak	16	2
Alışveriş yapmak	5	-
Çalışmak/evin geçimini sağlamak	1	6
Karar veren olmak	3	7
Araba kullanmak	-	4
Evde tamir işlerini yapmak	-	2

*Hayat Bilgisi 1. 2. ve 3. sınıf ders kitabının “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinleri incelenerek elde edilen bulgulardır.

“Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel anlatımda toplumsal cinsiyet açısından anne ve babanın kullandığı eşyalara yer verilme düzeyi ve biçimine ilişkin bulgular tablo 3’te sunulmuştur. Tablo 3’ün verilerine göre anne ve babanın kullandığı eşyalar arasında kadın sırasıyla “mutfak eşyası (17)”, “ütü (5)”, “bulaşık makinası (4)”, “çamaşır makinası (3)” ve “buzdolabı (1)” kullanırken, erkek “televizyon ve gazete okuyan (5)”, “araba (4)”,

“mutfak eşyası (4)”, “elektrik süpürgesi (2)” ve “ütü (1)” kullanan olarak verilmiştir. Kitapların görsel ve dilsel metinlerinde kadınların çoğunlukla mutfak işleriyle betimlendiği erkeklerin ise televizyon seyreden, gazete okuyan ve araba kullanan olarak gösterildiği söylenebilir.

Tablo 3. *Kitaplarda Anne ve Babanın Kullandığı Eşyaların Dağılımı*

Eşyalar*	Kadın	Erkek
	n	n
Mutfak eşyası	17	4
Ütü	5	1
Televizyon ve gazete	3	5
Bulaşık Makinası	4	-
Elektrik süpürgesi	-	2
Çamaşır makinası	3	-
Buzdolabı	1	-
Araba	-	4

*Hayat Bilgisi 1. 2. ve 3. sınıf ders kitabının “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinin incelenmesiyle elde edilmiştir.

“Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından kız ve oğlan çocukların evde etkileşimde bulunduğu kişilere yer verilme düzeyi ve biçimine bakıldığında kız çocukların “anne ile etkileşimde (26)” bulunduğu, kız (23) ve oğlan (21) çocukların yalnız vakit geçirdikleri ya da oğlan çocukların kardeş ve arkadaşları ile etkileşimde buldukları (22) belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. *Kitaplarda Kız ve Oğlan Çocukların Evde Etkileşimde Buldukları Kişilerin Dağılımı*

Kişiler*	Kız n	Oğlan n
Anne ile etkileşimde	26	20
Yalnız	23	21
Kardeş ve arkadaşları ile etkileşimde	15	22

Baba ile etkileşimde	11	17
Büyükanne ile etkileşimde	4	7
Büyükbaba ile etkileşimde	1	7

*Hayat Bilgisi 1. 2. ve 3. sınıf ders kitabının “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinin tümünün incelenmesi sonucu elde edilen bulgulardır.

“Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından kız ve oğlan çocukların evde kullandığı eşyalara yer verilme düzeyi ve biçimine ilişkin bulgular tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5’in bulgularına göre kız ve oğlan çocukların kullandığı eşyalar arasında kızların sırasıyla “eğitim-öğretimle ilgili nesnelere (16)”, “ev aletleri (7)”, “oyuncak bebek vb. (4)” ve futbol-basketbol topu, Kişisel bakım nesnelere ve kumbara (1) olarak gösterilirken; oğlan çocukları sırasıyla “eğitim-öğretimle ilgili nesnelere (12)”, “oyuncak araba (11)”, “kişisel bakım nesnelere (5)”, “ev aletleri (2)” ile “kumbara (2) olduğu belirlenmiştir. Kız çocukları daha çok “eğitim-öğretimle” ilgili nesnelere, oğlan çocukları ise “oyuncak arabayla gösterilmiştir.

Tablo 5. Kitaplarda Kız ve Oğlan Çocukların Evde Kullandıkları Eşyaların Dağılımı

Eşyalar*	Kız n	Oğlan n
Eğitim öğretimle ilgili nesnelere	16	12
Ev aletleri	7	2
Oyuncak bebek ve benzeri	4	-
Oyuncak araba	2	11
Futbol ve basket topu	1	3
Kişisel bakım nesnelere	1	5
Kumbara	1	2

*Hayat Bilgisi 1. 2. ve 3. sınıf ders kitabının “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinin tümünün incelenmesi sonucu elde edilen bulgulardır.

“Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinde toplumsal cinsiyet açısından kız ve oğlan çocukların evde gösterdikleri davranışlara yer verilme düzeyi ve biçimine ilişkin bulgular tablo 6’da sunulmuştur. Tablo 6’ya göre kız çocukların (25) oğlan çocuklardan (19) daha fazla öğrenen ve ödev yapan olarak belirtildiği tespit edilmiştir. Ev işlerine yardımcı olan kız çocuklarının da (19) oğlan çocuklarından (9) daha fazla olduğu belirlenmiştir. Nazik ve doğru davranışlarda bulunan kız çocuklarının (18) ise oğlan çocuklardan (20) daha az olduğu görülmüştür. Oyuncaklarını ve odasını toplayan kızların sayısı 5 iken, oğlan çocukların sayısı 3’tür. Metinlerde ve görsellerde oyun oynayan olarak ifade edilen kız ve oğlan çocukların dağılımı arasındaki fark azdır. Kişisel bakım konusunda örnek olarak verilen kız çocukların sayısı 3, oğlan çocukların sayısı ise 7 olarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen verilere göre, tutumlu davranışlara örnekler verilirken daha çok oğlan karakterlerinin; müsrif olma örneklerinde ise kız çocuklarının gösterilmesi dikkat çekicidir.

Tablo 6. *Kitaplarda Kız ve Oğlan Karakterlerinin Evde Gösterildikleri Davranışların Dağılımı*

Davranışlar*	Kız n	Oğlan n
Öğrenen ve ödev yapan	25	19
Ev işlerine yardımcı olan	19	9
Nazik ve doğru davranışlar yapan	18	20
Oyuncaklarını ve odasını Toplayan	5	3
Oyun oynayan	9	10
Kişisel bakımını yapan	3	7
Tutumlu olan	5	15
Müsrif olan	7	3
Televizyon seyreden	3	-

*Hayat Bilgisi 1. 2. ve 3. sınıf ders kitabının “Evimizde Hayat” ünitesinin görsel ve dilsel metinlerinin tümünün incelenmesi sonucu elde edilen bulgulardır.

Sonuç ve Tartışma

Hayat Bilgisi kitaplarında aile türleri bakımından elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde daha çok çekirdek aileye yer verilip geniş ailenin önemine de vurgu yapılmıştır. Bu durumu Gümüšoğlu (2008) günümüzde ders kitaplarının anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi yüceltmesi olarak ifade etmiştir. Gümüšoğlu (2008), ülkemizde sadece çekirdek ailenin mevcut olmadığını, tek ebeveynli ailelerin var olduğunu belirterek boşanmış ailelerin, anne - babasını kaybetmiş, evlat edinilmiş ya da sevgi evlerinde yaşayan çocukların bulunduğunu hatırlatarak ders programlarının bu yaklaşımla hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise aile içi rollerde kadın ev ve çocuklarla ilgili sorumlulukların yüklenicisi olarak temsil edilmiştir. Kitaplardaki baba modeli ise ev işlerinde de çocuklarla ilgilenme örneklerinde sorumluluk alan değil, anneye yardım eden kişi olarak verilmiştir. Kadının ev ortamında daha çok mutfak ve ev işlerinde kullanılan eşyalar ile etkileşimde gösterilmeleri toplumun kadına yüklediği sorumluluk ile benzerdir. Daha önce Çınar (2013) tarafından yapılan çalışmada da toplumda var olan kadın ve erkek davranışları ve yüklenen rol kalıplarının ders kitaplarında benzer şekilde kullanıldığı tespitinde bulunulmuştur. Özkan'ın (2013) çalışmasında, İlköğretim I. Kademesinde 22 ders kitabında yer alan görsel öğelerde cinsiyet ayrımcılığı olduğunu belirlenmiştir. Ülkemizde ders kitaplarında cinsiyet ayrımı konusunda yapılan diğer bir çalışmada ise (Karakuş, Mutlu, Diker ve Coşkun, 2018) kitaplardaki temel karakterin %46.27 oranında erkek, %11.48 oranında ise kadın olduğu ve metin başlarken kullanılan yönlendirme resimlerinde daha çok erkek resimlerinin kullanıldığı, toplumsal değer yargıların hâkim olduğu geleneksel bakış açısında; erkeğin evin dışında daha çok var olan, evin geçimini sağlayan ve para kazanan, kadının ise ev ortamında yer alan ev işlerini yapan, aile bireylerine bakan bireyler olarak ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bereaud (1975), Fransız çocuk kitaplarında cinsiyet rollerini belirleme çalışmasında Fransız kadınlarının mesleklerindeki ilerlemesini göz ardı ederek, örnek kitaplarda kadınların geleneksel ev hanımı / anne rolünde veya düşük ücretli, vasıfsız mesleklerde sunulduğu belirtilmiştir. Kılıç ve Eyüp'ün (2011) "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışmasında, erkeklere ve kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında, geleneksel yapının etkili olduğunu bunun yanında aile içinde belirlenmiş rollerde kadınların daha etkin olarak temsil edildiğini ortaya koymuştur.

Tietz'in (2007), çalışmasında ise ders kitaplarında geleneksel cinsiyet hiyerarşilerinin güçlendirilerek sürdürülmeye devam ettiği sonucu dikkat çekicidir.

Araştırmada kız ve oğlan çocukların ev ortamında oyuncak ile etkileşiminde kızların daha çok bebek vb., oğlan çocukların ise oyuncak araba ve top ile gösterildiği belirlenmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocukların, toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolünün incelendiği bir çalışmada Yağan Güder, Güler ve Yıldız (2016) çocukluk çağında tercih edilen oyun ve oyuncakların birçok faktörden etkilendiğini tespit etmiştir. Çocukların cinsiyeti dikkate alınmayarak alınan ve kullanılan oyuncakların veya karşı cins ile daha sık birlikte olan ve etkileşimde bulunan çocukların cinslerle ilgili ön yargılarının daha az olduğu tespit edilmiştir. Buldukları ortamda kız ya da oğlanlara özgü varsayılan oyuncaklarla da oynama rahatlığı bulunan çocukların oyuncak ve oyun tercihlerinde daha az önyargılı oldukları bulgusu elde edilmiştir. Kalaycı ve Hayırsever (2014) araştırmalarında, öğrencilere yaptırılan bir etkinlik kapsamında yer alan evde yemek masası hazırlama, romantik olmak, hemşirelik, öğretmenlik, voleybol oynama, sarı saçlı olma gibi özelliklerin ya da mesleklerin kadına ait olduğunu belirtmişlerdir. Karar verici olma, hâkim, savcı, futbol oynama, yönetici gibi özelliklerin ise daha çok erkeklere özgü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İlkokuldaki oğlan ve kız çocukları açısından popülerlik ve toplumsal cinsiyet rolleri konulu bir çalışmada da (Adler vd., 1992) kızların, ebeveynlerinin sosyoekonomik statüleri ve kendi fiziksel görünüşleri, erkeklerin ise toplumsal becerileri ve akademik başarıları nedeniyle popülerlik kazandıkları belirtilip, özellikle de kızlarda, toplumdaki değişimlerden kaynaklanan toplumsal cinsiyet rollerinde ince değişiklikler olduğu vurgulanmıştır. Fagot ve Leinbach (1995), eşitlikçi ve geleneksel ailelerdeki çocukların cinsiyet rolleri ve cinsiyet bilgilerine ilişkin yaptıkları araştırmada ise eşitlikçi aile ortamında büyüyen çocukların önceden belirlenmiş önyargılı görüşlerinin var olmasıyla birlikte, gelenekçi ailelerde yetişen çocuklara oranla, erkeklere ya da kadınlara özgü olduğu varsayılan rollerle ilgili daha az kalıpyargısal görüşlere sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Çalışma, değerlendirildiğinde geleneksel rollerin çocuk yaşlardan itibaren edinildiği ve bazı işlerin ve eşyaların kadın ya da erkeğe özgü olduğunun açık ya da örtülü söylemlerle desteklendiği söylenebilir. Şafak, Çopur ve Özkan'ın (2006), "Çocukların evle ilgili Faaliyetlere Harcadıkları Zamanın

İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında, kız çocukların yemek hazırlama, ev temizliği, bulaşık yıkama gibi işlere daha fazla zaman harcadığı, oğlan çocukların ise daha çok bahçe bakımı tamir ve araba ile ilgilendikleri tespit edilmiştir. Aile içerisinde yapılan işlerin ya da alınan sorumlulukların geleneksel kadın ve erkek rolleri ile benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise kız çocukların ihtiyaçları olmayan giysi, ayakkabı ya da oyuncak isteyen müsrif davranışlarda örnek olarak verilmesi, oğlan çocukların ise kumbara ile gösterilip tutumlu olarak gösterilmesidir. Sonuç olarak güncellenen Hayat Bilgisi ders kitapları içeriğindeki toplumsal cinsiyet rollerinin toplumsal değer yargılarıyla benzer olduğu ve daha önce yapılan çalışmalar ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Kaynakça

- Adler, P. A., Kless, S. J. & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among elementary school boys and girls. *Sociology of Education*, 63 (3), 169-187.
- Akgül Gök, F. & İl, S. (2017). Evli kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılarının aile işlevlerine yansımaları. *Journal of International Social Research*, 10 (54),523- 533.
- Aykaç, N. (2012). Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 50-61.
- Baş, T. & Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*, (3. Bas.) Ankara: Seçkin yayınları.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4 (8),101-129.
- Baltacı, A. & Bakanlığı, M. E. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *AhiEvrans Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Bereaud, S. R. (1975). Sex Role Images in French Children’s Books. *Journal of Marriage andThe Family*, 37(1), 194-207.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik*

- Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 108-114.
- Çınar, E. K. (2013). *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*. (Doktora Tezi) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı*. (Doktora Tezi). DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Fagot, B. I. & Leinbach, M. D. (1995). Gender Knowledge in Egalitarian and Traditional Families. *Sex Roles*, 32, 513–526.
- Gümüšoğlu, F. (2014). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- Güvenli, G. & Tanrıöver, H. U. (2009). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. Tüzün (Editör). Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları. İstanbul: *Tarih Vakfı*, 97-114.
- Kahyaoğlu, İ. (2013). Postmodern Toplumda Ataerkil Düzen Değişiyor Mu? Popüler Kültüründe Cinsellik Kullanımına Eleştirel Bir Bakış: Biscolata Reklamları ve Erkek İmgesi. *The Turkish Online Journal Of Design Art and Communication*, 3(1), 34-44.
- Kalaycı, N. & Hayırsever, F. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme Ve Bu Konuya İlişkin Öğrenci Algularının Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(3), 1065-1072
- Karakuş, E., Mutlu, E. & Coşkun, Y. D. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Öğretim Programlarının İncelenmesi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (17), 30-53.
- Kılıç, K. L., & Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Bir İnceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 2(3), 129-148.
- MEB (2018). Talim Terbiye Kurumu <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?326> adresinden alınmıştır.
- Özkan, R. (2013). İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü. *The Journal*

of Academic Social Science Studies, 6(5), 617-631.

- Palaz, S. (2002). Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşım Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri. *VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*.
- Sarıtaş, E. & Şahin, Ü. (2018). Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 463-477.
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Soy, H. (2017). *Toplumsal Cinsiyet: Kadının Sosyal ve Hukuki Konumu*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sözbilir, M. (2009). Nitel veri analizi. <http://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf> on, 17, 2014. adresinden alınmıştır.
- Şafak, Ş. Çopur, Z. & Özkan, M. (2006). Çocukların Evle İlgili Faaliyetlere Harcadıkları Zamanın İncelenmesi. www.sdergi.hacettepe.edu.tr/sszcmad.pdf. adresinden 30.02.2019 tarihinde alınmıştır.
- Tezel-Şahin, F. & Cevher F. N. (10-15 Eylül, 2007). Türk Toplumunda Aile-Çocuk İlişkilerine Genel Bir Bakış. *ICANAS 38 (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Tanrıöver, H. U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier. (Ed) *Ders Kitaplarının İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*, içinde (s.106-122). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tietz, W. M. (2007). Women and Men in Accounting Textbooks: Exploring the Hidden Curriculum. *Issues in Accounting Education*, 22(3), 459-480.
- Yağan Güder, S. & Güler Yıldız, T. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algılarında Ailenin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 31(2): 424-446
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2017). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Geliştirilmiş 10 baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.